
RADOMIR IVANOVIĆ

KONFRONTACIJE TEORIJSKIH STAVOVA*

Posle tri objavljene knjige (*Estetika Stradije*, 1966; *Čin*, 1967; i *Savremeni crnogorski pisci*, 1970) nova Tautovićeva knjiga tek može da posluži kao tekst za analizu svih svojstava njegovog stvaraoča. To je knjiga koja predstavlja sintezu dotadašnjih teorijskih stavova i njihove primene na pojedine oblasti književnog stvaralaštva, knjiga koja ujedno označava evoluciju, onu nužnu krivulju rasta stvaraoča do konačnog oformljenja. Ovi estetički ogledi tako predstavljaju celovit sistem Radojice Tautovića, najvidnije obeležje stavova koje zauzima u pokušajima da odgonetne neke zakonitosti umetničkog stvaranja, stavova koje suprotstavlja dosadašnjim filozofskim, estetičkim i kritičkim teorijama, mišljenja koja iz tih protivstavljanja niču kao sopstveni doprinos teorijskoj misli.

To jasno i dosledno deklarisanje u svakom od priloga unetih u knjigu prvo je pozitivno svojstvo. Drugo bismo uočili u komponovanju priloga koji su u celini posvećeni jednoj temi, ali u zavisnosti od uže tematike, ponekad čak i obima, grupisani su tako da se čitalac lakše snalazi. U prvom odeljku „Shvatanja” izdvojene su Tautovićeve teorije o vrednosti, umetnosti, realizmu itd. To je bez sumnje najznačajniji deo knjige jer donosi najveći broj novina, — interesantan je sa stanovišta osvežavanja marksističke kritike, autentičan je u velikoj meri.

U prvom prilogu, „S one strane ideala i fakta (aksiološki osnov umetničke kritike)”, Tautović najpre raspravlja o Marksovom konceptu vrednosti, potom o homeostazi, odnosno vrednostima u svetlosti kibernetike, izgrađujući jedan stav koji će docnije, u drugim o-

*) Radojica Tautović: Čekić, »Nolit«, Beograd, 1971.

kolnostima, ponoviti još nekoliko puta, pokazujući time svoju doslednost. Treći deo prvog priloga odnosi se na samodelatnost, odnos kulturne istorije i teorije vrednosti. U zaključnom pasazu Tautović konstatuje: „Marksistička aksiologija se ipak ne da izjednačiti sa antropologijom (u kojoj je Rikert usredotočio svu filozofiju). Ona polazi od toga da čoveka stvara njegova *samodelatnost* koja se razvija kao čovekov praktičan i dramatičan dijalog sa *svemirom*. Uviđajući da čovečje biće i njegove vrednosti rezimira ova *samodelatnost*, marksizam, samim tim, povezuje antropologiju sa *kosmologijom*. Ova nužna veza bila bi okosnica marksističke filozofije vrednosti. O-tuda bi se, možda, čitava ta filozofija dala sažeti u jednu reč: *antropokosmizam*.

Polidimenzionalna po svom sklopu, marksistička filozofija vrednosti bila bi poliskopska po svom dejstvu: ona bi omogućavala da se vrednost osmotri odasvud, u svom konkretnom jedinstvu. Zadobivši mogućnost ovakve *poliskopije*, kritičar bi najzad stekao adekvatno i delotvorno saznanje o istim onim vrednostima koje podvrgava prosuđivanju. On više ne bi bio u situaciji Molijerovog komičnog junaka koji govori u prozi a da o njoj nema pojma. Drugim rečima, on bi tada *znao šta čini*.”

Drugi prilog prvog dela knjige, „Hefest ili Apolon (mesto umetnosti u sistemu kulture)”, objašnjava naziv knjige i preuzimanje izvesnih stavova iz grčke mitologije, koji su bili presudni u imenovanju knjige. Između radosti stvaranja, kako bi rekao Šklovski, i onoga što je ostvareno, Tautović se opredeljuje za proces, tok, radni kontinuitet, rad kao vid samozgrađivanja, produžujući na taj način misao iz prethodnog priloga. Umetničko delo shvaćeno je ovde kao što ga je Marks smatrao — ujedno posebnom i višom vrstom proizvodnje. Tautović načinje, a tokom knjige razrađuje, jednu veoma interesantnu temu — odnos umetnosti i nauke, pokazujući, kao što su to mnogi i pre njega radili, kako se u sve većoj razmeni informacija ove dve grane ljudske delatnosti sve više zbližavaju. Mada se Tautovićeve shvatanja mogu u načelu prihvatiti, u pojedinostima ona pružaju mogućnost za sporenje — u smislu da se ne bi došlo na već prevaziđene pozicije. Tako se integracija materijalne i duhovne kulture može uzeti samo do izvesne granice, mada se potpuno slažemo da ta integracija mora iznedriti jednu novu vrstu *estetske kulture*. Takođe imponuje Tautovićevo zalaganje za modernizovanje teorijske misli, pogotovu one koja se odnosi na književno stvaralaštvo, jer ona u mnogim svojim oblastima zaostaje i po nekoliko dece-

nija za opštim razvojem. Kibernetika se u tom svetlu pokazuje kao jedno od sredstava modernizacije. To je jedna od osnovnih premisa za koju se Tautović višekratno tokom knjige zalaže.

Već smo pomenuli da se tematika ove knjige prenosi iz jednog priloga u drugi, u međusobnoj zavisnosti. „Umetnički realizam i naučna fantastika” jedno je od nosećih poglavlja i jedna od novina koja zaslužuje punu pažnju, jer se u celokupnoj nauci o književnosti fantastika proučavala sporadično (tek u poslednje vreme više pažnje je posvećeno fantastici u najširim razmerama, bilo proučavanjem tog fenomena bilo antologičarskim izborima pojedinih nacionalnih literatura). Stanje kakvo jeste u jugoslovenskoj nauci o književnosti uslovljeno je pretežno sociološkim ispitivanjima stvarnosti u književnom delu, pri čemu je zapostavljena fantastika, tematika u kojoj su postignuti visoki umetnički dometi, mada su dosadašnja vrednovanja često zapostavljala ta ostvarenja (na primer iz fantastičnog realizma). Tautović s pravom zaključuje, stoga, da otkoštali recept realizma nije u stanju da pruži objašnjenja u vezi sa naučnom fantastikom, koja zbog izuzetno brzih naučnih pronalazaka ubrzo prestaje to da biva jer postaje realnost. Tautoviću posebno pogoduje sintagma *naučna fantastika*, jer ona označava upravo onu integraciju o kojoj je u prethodnom prilogu govorio. U slučaju minucioznog raspravljanja o ovom predmetu može se doći do granice iza koje ne postoji potreba raspravljanja o umetnosti kao autohtonom vidu izražavanja ljudskoga duha.

Osim te opšte konstatacije, koja dijalektički biva razrađena na primerima (recimo, književnost za decu — koja, umesto da bude didaktična, mora se graditi na naučnoj fantastici), veoma je dragocen onaj deo priloga koji se svodi na objašnjavanje *umetničkog realizma*. I u svim granama umetnosti, a naročito u književnosti, realizam je termin koji je „podeljen kao *razum* kod Dekarta”. To je oznaka za mnoštvo raznorodnih pojava, te je veoma teško precizno pojmovno označiti šta ko pod tim terminom podrazumeva. Ipak se on u književnosti najčešće svodi na *metod*, — onda je primenjiv u svim epohama i razdobljima, a uže mu je značenje *stilska formacija*, koja u različitim zemljama ima različito vremensko trajanje (očito je, recimo, da mu se u nemačkoj književnosti sasvim suzio prostor, dok se, naprotiv, u sovjetskoj književnosti tom pojmu daje najšire značenje). Prateći mnogobrojne napise o toj tematici, kao i o svakoj tematici kojom se Tautović bavi, što izravno upućuje na njegovu

akribiju (Đerđ Lukač, Rože Garodi, Ernst Fišer i drugi), on zaključuje: „Umetnički realizam pokazuje izvesnu, ne čisto formalnu analogiju sa filozofskim materijalizmom. Ovaj poslednji je jedna *opšta* i *trajna* filozofska struja, koja poput ponornice teče kroz čitavu filozofiju, pa i u podzemlju idealizma i teologije.” Tautović je, dakle, blizak mišljenju Lukača i Garodija, tamo gde oni izjednačavaju prirodu Umetnosti sa Realizmom. Povezujući svoja zapažanja u krug, Tautović kaže: „I tako, svojim načinom prikazivanja kao i predmetom prikazivanja, umetnost se sve intimnije zbližava sa naukom, a ovo zbližavanje rađa savremenu naučnu fantastiku.” Odnosno, pošto su prošlo i sadašnje vreme bili dimenzija klasičnog obrasca realizma, to je naučna fantastika dimenzija budućnosti. Spreman da svoje stavove, čiju je održivost prethodno proverio, potkrepljuje novim i veoma razložnim dokazima, Tautović ih ubedljivo brani, pokazujući da za takve stavove ima mogućnosti čak i onda kada se ne slažemo u potpunosti sa njima. Ta moć sugestije i meditativne korespondencije sa čitaocem novo je i vredno svojstvo Tautovićevo. Problemu realizma vratiće se autor ove knjige još jednom, kada bude raspravljao o teorijskim razmišljanjima Đorđa Jovanovića, čije je središte upravo poimanje realizma.

Prvi deo knjige završen je interesantnom temom: „Individuum ineffabile est?” — o odnosu književne istorije i sociologije umetnosti. Tautović u tom pogledu spada među one autore koji od svojih stavova ne odstupaju, koji nisu podložni sugestijama ili stilizovanju. Naprotiv, on vehementno i sve vehementnije brani te stavove, iskazuje oštru reč osude, neslaganja, preterane oštrine, kao što će se pokazati u jačem svetlu u drugom delu ove knjige.

Drugi deo knjige nazvan je „Iskustva”, da plastično pokaže kako se shvatanja iz prvog dela mogu primeniti na pojedine književne žanrove: pripovetku, roman, poeziju, književnost za decu. Ovi ogleđi uži su po značaju, nekad manji po obimu, a nastajali su u različitim prilikama, — uglavnom se može reći da je većina njih nastala u periodu od 1960. do 1970. godine. Taj vremenski raspon pokazuje, na nekoliko planova, evoluciju teorijske misli, njenu praktičnu primenu u evropskoj i jugoslovenskoj književnosti. Sasvim savesno označivši vreme nastajanja svakog od ovih ogleđi i članaka, autor Čekića nam je pomogao da pratimo njegovu vlastitu evoluciju, tako da se naša zapažanja mogu svrstati u nekoliko ravni. Stoga „Iskustva” predstavljaju konfrontaciju teorijskih stavova sa kreativnim iskustvima.

Tautović je zagovornik vitalističkog shvatanja života, onog delotvornog neposustajanja koje na kraju pobeđuje uprkos mnogobrojnim životnim porazima i nedaćama (Fokner je govorio da je čovek zbir nesreća). Stoga je prvi prilog ovog dela knjige posvetio prevazilaženju tragike, pozivajući se na Marksovo mišljenje da poraz u borbi može da deluje blagotvornije od odustajanja od bitke. Slabiji je onaj deo koji govori o neumitnosti i mogućnosti, a mnogo bolji onaj o humanizaciji patnje i sreće („revolucija je skok u procesu *humanizacije*, a taj proces nadilazi tradicionalnu antinomiju patnje i sreće” — kaže Tautović). Veoma je uspeo i onaj deo ovog poglavlja koji je suprotstavljen filozofiji egzistencijalizma (str. 114).

Tautovićeva ideološka neslaganja sa nekim od buržoaskih teoretičara ponekad idu na štetu estetičkih razmatranja tih teoretičara. Takvu jednu osudu izrekao je Tautović osvrćući se na knjigu Lisjena Goldmana *Za sociologiju romana*. Očito je da autor Čekića ima pravo kada tvrdi da naučnik usredsređuje pažnju na naučni metod istraživanja, a književni kritičar ili istoričar na samu književnost. Budući da je sociologija književnosti interdisciplinarna oblast, sasvim je opravdano što dolazi do tako divergentnog odnosa. Međutim, u Tautovićevom ogledu nedostaje to bipolarno posmatranje, jer se Tautović ne bavi pronalascima do kojih je došao Goldman nego naučnim metodom istraživanja. Tako je zapostavljena jedna od komplementarnih strana, jer su mnogi Goldmanovi pronalasci, i u *Dijalektičkim istraživanjima* i u *Za sociologiju romana*, teorijski veoma primenivi (— to smo pokazali na primeru Jakova Ignjatovića primenjujući Goldmanovo shvatanje o odnosu tragične i komične vizije života, odnosno tragikomične vizije života, potom Goldmanov stav o reifikaciji i sl.).

Ne bi se mogao prihvatiti ni sud da postoji kriza romana, mada je tačna činjenica da, iako je to dominantan žanr književnog stvaralaštva, on nije u potpunosti proučen onako kao što je to, recimo, slučaj sa poezijom. No on se, kao „*univerzalna* umetnost, odnosno zamena svih tih književnih umetnosti, pa čak i generalan oblik kulture” (Alberes), i ne može tako lako proučiti s obzirom na njegovu obuhvatnost, na mogućnosti proučavaoca, počevši od svakodnevnih praktičnih teškoća (bitke za vreme), do sinteza koje moraju biti adekvatne predmetu proučavanja.

Mnogo je prihvatljiviji ogled »Priča o priči«, u kome autor veoma vispreno raspravlja o sudbini pripovetke, o njenom odnosu prema romanu, o srodnostima i razlikama, o unutrašnjim

podsticajima u nastajanju priče (psihologija umetničkog stvaranja). U tom pogledu Tautović ističe i neke paradokse, kao npr. onaj u pogledu *revolutionisanja* koje je istovremeno udaljilo i približilo roman i pripovetku (— vid. str. 156). Esej je poslužio kao nova mogućnost mireći raznorodna nastojanja. Ne našavši baš najsrećnije poređenje, mada voli slikovita poređenja, Tautović poredi klasičnu pripovetku sa fotografijom, a modernu prozu sa filmom, tvrdeći da se klasična pripovetka i moderna proza nalaze u tom odnosu. Ovakav zaključak svakako zahteva dopunska objašnjenja. Sličan slučaj je i sa narednim prilogom »Pesma o pesmi«.

Jedna od tema koja je izrazito tautovićevska je angažovana poezija. Njoj Tautović, međutim, ne posvećuje dovoljno prostora, mada se slažemo sa njegovim postavkama, kao što je, na primer, ova: »U svojoj estetičkoj projekciji, isto protivrečje (— tj. dijalektičko protivrečje poezije i akcije; prim. R. I.) javlja se kao pitanje odnosa između društvene delotvornosti stiha i njegove umetničke vrednosti. Možda ne bi bilo naodmet primetiti, već sad, da izrazito angažovanu poeziju specifikuje pokretna *ravnoteža* između oba činioca, dok ostalu poeziju karakteriše pretežnost umetničkog kvaliteta. Čini se da poezija kao takva ni u kom slučaju ne podnosi prevagu društvene delotvornosti: u slučaju ovakve prevage, angažovana poezija bila bi neka vrsta angažovanosti, ali ne i punovredna poezija.«

»Iskustva« su završena jednim ogledom o preporodu u znaku naučne fantastike i ogledom »Preokret ili ništa«, u kome se autor knjige zalaže za razbijanje dosadašnjeg stilskog izraza u svim književnim žanrovima, za razbijanje monotonije tradicionalističkog izraza, i ističe zahtev za inovacijama koje bi predstavljale stvarni preokret umetnosti reči. Redak skepticizam izbija na ponekim stranicama ovog oglada zbog stagnacije umetnosti i posustalosti da se prati naučna revolucija i tehnološki razvoj, mada je umetnost često prethodila i jednom i drugom.

»Suočavanja«, treći deo, zauzimaju više od trećine knjige. U njima autor dokazuje uže teme, pri čemu je manje morao da vodi računa o mirenju suprotnosti u nekim od večnih pitanja umetnosti, estetike i filozofije. Interes, međutim, za te probleme nije opao u ovom delu knjige. Naprotiv, Tautović se u njemu još više i žestice deklarise, pokazujući svoje simpatije i antipatije za pojedine autore. Ocenjivanje (kojim se Tautović istovremeno bavi i u tekućoj književnoj kritici, ali ne na nivou koji pokazuje ovom knjigom) je započeto radom »Gramšijeva estetika-tekovina marksizma«, a nastavljeno kriti-

kom Lukačevog *Istorijskog romana*, što se izravno može nadovezati na oglede iz »Iskustava« u kojima se govori o sudbini romana; potom je objašnjen moderni realizam Đorđa Jovanovića. Tu je Tautović često prinuđen da objašnjava veoma teško objašnjive paradokse, da bi suprotstavio svoja mišljenja dotad izrečenim. On se služi metodom nadograđivanja, suprotnosti razrešava sopstvenim viđenjem pojedinih pojava.

Raspravljajući obuhvatno i precizno o strukturi i strukturalizmu Tautović se opredelio za *strukturu*, ali je odbacio *strukturalizam* kao metod proučavanja. Prilog ove vrste bio je nužan za razgraničavanje marksističke od građanske estetike, od jednog vala koji pod maskom unošenja novina unosi i neke antidijalektičke poglede na prirodu umetničkog dela. Veoma precizno raspravljajući o strukturi i destrukciji, o strukturi i kibernetici, strukturi i dijalektici, strukturi i materiji, i o modelovanju, Tautović na kraju predlaže *materijalizam* umesto *strukturalizma*.

Knjige poput Tautovićevo *Čekića*, zahvaljujući aktuelnosti svake od pokrenutih tema, pogotovu tema na koje se nije dovoljno do sada ukazivalo (spomenimo, ilustracije radi, naučnu fantastiku), uvek izazivaju niz sporova, zavisno od toga koliko su nove vrednosti u knjizi branjene ili neodbranjene, koliko se i kakvih protivstavljanja može tim povodom saopštiti. Stoga smatramo da je prikladnije ako se sa tom vrstom knjiga razvije polemika oko onih nekoliko premisa koje čine okosnicu autorovog vrednosnog sistema, dakle ne horizontalan nego vertikalni presek, jer se na taj način lakše raspravlja o tematici i lakše se ustanovi za koji se sistem vrednovanja autor opredelio. Međutim, budući da je samim komponovanjem knjige ta tematika donekle, već po svojoj unutrašnjoj srodnosti grupisana, da je autor knjige takvim načinom komponovanja knjige već izvršio neke neophodne predradnje za konačno ocenjivanje njegovog doprinosa, to je van svake sumnje da su knjige poput Tautovićeve retke i dobrodošle, da i pored nekih spornih mesta izazivaju i zadržavaju naš interes — na duže vreme, nadamo se — jer te knjige ne zastarevaju. Time je višestranu ispunjena funkcija ove knjige.